

Ochrona przyrody nieożywionej na terenie Wielkopolskiego Parku Narodowego. Kopalne i współczesne terasy Warty w zapisie strukturalnym i morfologicznym

Maria Górską-Zabielska, Barbara Antczak-Górka

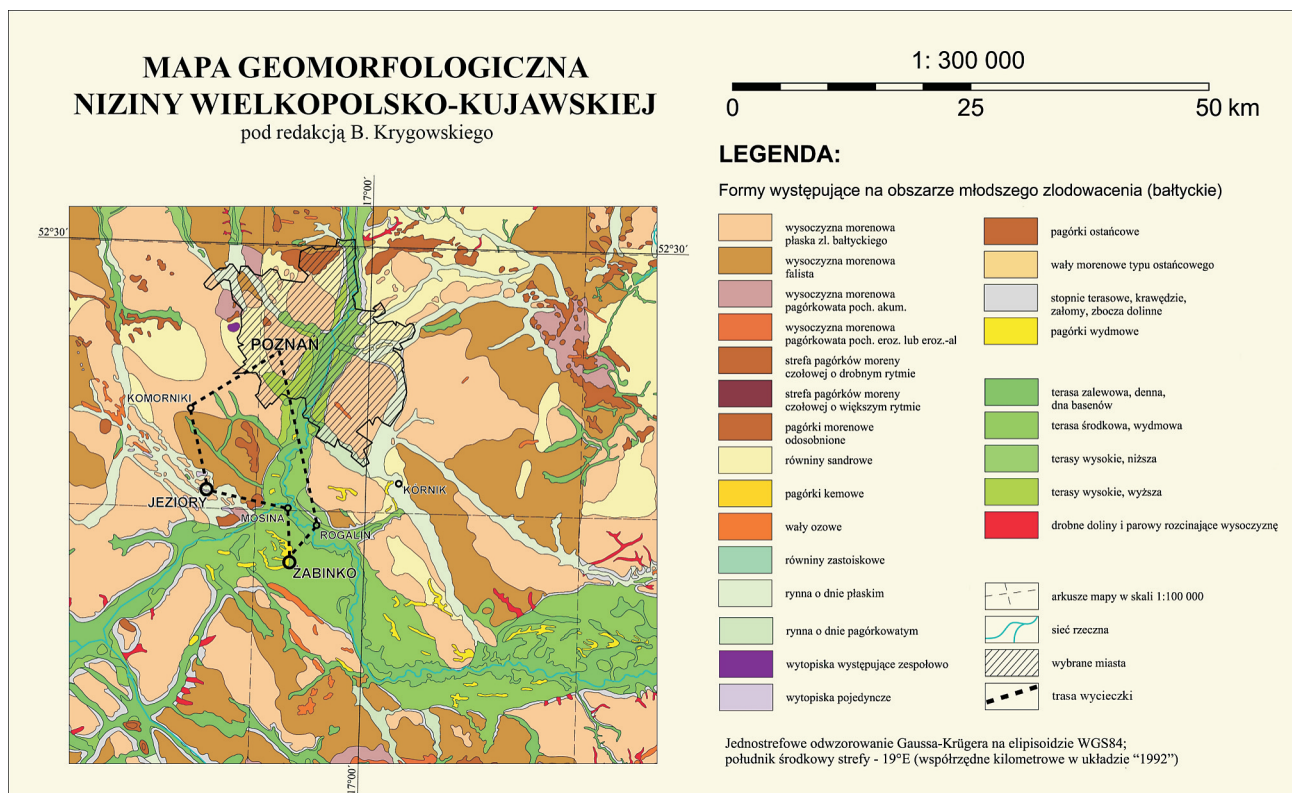
*Instytut Geoekologii i Geoinformacji, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, ul. Dzięgielowa 27, 61-680 Poznań
e-mail: gorska@man.poznan.pl, antczak@amu.edu.pl*

Trasa wycieczki prowadzi na południe od Poznania, częściowo po terasie Warty w granicach Pradoliny Warszawsko-Berlińskiej, a częściowo po terenie moreny dennej pagórkowatej, znajdującej się w granicach Wielkopolskiego Parku Narodowego. Jest to obszar ukształtowany podczas zlodowacenia wisły, zarówno w czasie awansu lądolodu fazy leszczyńskiej (morena spiętrzona w Pożegowie, kem w Komornikach), jak i w czasie jego recesji z fazy leszczyńskiej, a

zwłaszcza fazy poznańskiej (Pradolina Warszawsko-Berlińska).

Stanowisko Jezioro: Lapidarium Petrograficzne Wielkopolskiego Parku Narodowego
Φ: 52°16'07,068", Δ: 16°47'49,438"

Stanowisko Zabinko: koryta roztokowe pod wydumą śródlądową
Φ: 52°11'17,09" N, Δ: 16°52'51,30 W

Ryc. 1. Trasa wycieczki WWP na tle Mapy geomorfologicznej Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej pod red. B. Krygowskiego (http://geoinfo.amu.edu.pl/igig/files/Krygowski_mapa.pdf)

Ryc. 2. Trasa wycieczki WWP

Obszar, przez który prowadzi wycieczka WWP leży w obrębie centralnej części Niziny Wielkopolskiej w strefie maksymalnego zasięgu zlodowacenia wisły (fazy leszczyńskiej) datowanego przez S. Kozarskiego (1995) na 20 000 lat BP.

Według podziału regionalnego B. Krygowskiego (1961) jest to obszar Obniżenia Środkowowielkopolskiego w obrębie którego, wyróżnił między innymi Wysoczyznę Poznańską. W obrębie tej wysoczyzny cytowany autor wyróżnił obszary o rzeźbie pagórkowatej oraz równinnej. Prezentowany obszar to Równina Poznańska oraz śremski odcinek Pradoliny Warszawsko-Berlińskiej.

Region ten również w swojej regionalizacji Polski wyznacza J. Kondracki (2000) i określa symbolem 315.51. Region ten ograniczony jest od zachodu Bruzdą Zbaszyńską, a od wschodu Wysoczyzną Gnieźnieńską. Średnia wysokość terenu to 75 do 100 m n.p.m., a kulminację stanowi Góra Moraska (153,75 m n.p.m.) położona w północnej części Poznania.

W północnej części regionu znajduje się prawie równoleżnikowo ułożone morena czołowa fazy poznańskiej zlodowacenia Wisły. Najwyższe wzniesienie poznańskiej moreny czołowej położone są w północnej części Poznania pomiędzy Moraskiem a Radojewem a ich wysokości względne wynoszą do 50 m w stosunku do poziomu wysoczyzny i do 100 m w stosunku do poziomu doliny Warty. Ich maksimum stanowi, jak wspomniano wyżej Góra Moraska, i jest ona najwyższym wzniesieniem środkowej Wielkopolski. Gliny morenowe oraz rozdzielające je piaszczysto-żwirowe osady akumulacji wodno-lodowcowej osiągają tu średnią miąższość 50 do 80 m. Na zboczach wzniesień morenowych obserwuje się wychodnie podłoża trzeciorzędowego sięgające do wysokości względnej 50 m (Krygowski 1961).

Znaczący element w rzeźbie stanowi Wał Pożegowski. Jest to obszar spiętrzonej moreny czołowej, którego kulminację stanowi Osowa Góra (132 m n.p.m.), a który dzieli się na serię wzniesień określanych jako: Morena Pożegowska, Morena Korosińska, Morena Piskorzewska i Morena Dymaczewska. Jest to według badań T. Krygowskiego (1965) wał czołowo morenowy powstały w czasie zlodowacenia środkowopolskiego, który został przekształcony glaciektonicznie podczas ostatniego gładzału. W odsłonięciach w Dymaczewie czy Pożegowie można obserwować struktury zaburzonych ilów trzeciorzędowych (Krygowski 1961).

W wysoczyznę morenową wcięte są liczne zagłębienia o zróżnicowanej genezie – doliny rynnowe, doliny rzeczne oraz zagłębienia bezodpływowe. Rynny glacialne występują głównie na wschód od doliny Warty i mają orientację północny zachód – południowy wschód. W najgłębszych partiach rynnien powstały zbiorniki wodne, tak jak w rynnach Główniej, Cybiny, Potoku Junikowskiego oraz w najdłuższej w Wielkopolsce, rynnach kórnicko-zanie-

myskiej wypełnionej przez 9 jezior. Największy akwen w rynnach kórnicko-zaniemyskiej to Jezioro Bnińskie o powierzchni 226 ha, długości 4,5 km i głębokości ok. 8,5 m.

W granicach miasta Poznania znajdują się trzy jeziora rynnowe: Kierskie (o pow. 285,6 ha), Strzeszyńskie (pow. 34,9 ha) oraz Umultowskie (pow. 3 ha).

Wśród form pochodzenia polodowcowego znaczące powierzchnie zajmują sandry. Są to powierzchnie prawie płaskie o nieznacznym nachyleniu w kierunku S i SW. Na Wysoczyźnie Poznańskiej najrozleglejsze z nich to sandry: naramowicki, Główniej, Cybiny, strzeszyński, ławicki, kiciński oraz junikowski. Do innych form o glacialnej genezie na omawianym terenie należą ozy z najdłuższym, 37 kilometrowym oziem bukowsko-mosińskim, kemy np. rozległy kem w Komornikach oraz liczne zagłębienia wytopiskowe (Kostrzewski 1978).

Jednym z najbardziej znaczących elementów morfologicznych przedstawianych okolic jest Poznański Przełom Warty. Jest to przełom przez glaciektonicznie spiętrzone moreny czołowe fazy poznańskiej. W aspekcie czasowym A. Witt (1974) wiąże jego powstanie z subfazą chodzieską ostatniego zlodowacenia. Przełom ten rozpoczyna się w rejonie miasta Śrem, a kończy w okolicach Obornik i ma długość około 100 km. Na odcinku tym T. Bartkowski (1957) wyróżnił system składający się z 7 teras związanych z różnymi fazami rozwoju sieci hydrograficznej tego obszaru. Cztery najwyższe poziomy związane są z fazą sandrową spływu i określane są jako przejściowe do sandrów. Terasa VI powstała zdaniem cytowanego autora, w okresie postoju lądolodu na linii moren północnopoznańskich (subfaza chodzieska według S. Kozarskiego, 1981). Wykazuje ona nieznaczny spadek ku północy, co należy wiązać z początkiem odwodnienia pradolinowego i powstaniem przełomu poznańskiego (Bartkowski 1957). Faza ta zakończyła się na poziomie terasy III. Kolejna, ostatnia faza rozwoju doliny Warty to faza fluwialna, której zapis stanowią terasy od III do I.

W dnie doliny Warty wyróżnia się trzy poziomy terasowe związane z końcem odwodnienia pradolinowego i odwodnieniem fluwialnym. Są to:

- terasa bifurkacyjna (III) – ostatni poziom, na którym funkcjonowały wody pradolinowe, o wysokości 66–65 m n.p.m.,
- terasa przejściowa (II) o wysokości 65–61 m n.p.m.,
- terasa zalewowa (I) o wysokości 60–58 m n.p.m.

W przełomowym odcinku doliny terasy wyższe, pochodzące z pierwszych faz odwodnienia występują w sposób nieciągły, natomiast terasa bifurkacyjna pojawia się jako ciągły poziom koło miejscowości Mosina, w zachodniej części doliny. Osiąga ona w tym rejonie szerokość 8 km i zanika w kierunku południowym. W morfologii czytelne są tu ślady odpływu w postaci paleokoryt i łach w rzece o cha-

rakterze roztokowym. Na terasach niższych obserwuje się ślady paleomeandrów o zmniejszających się parametrach geometrycznych w kierunku współczesnego koryta.

Literatura

- Bartkowski T., 1957. Rozwój polodowcowej sieci hydrograficznej w Wielkopolsce Środkowej. Zeszyty Naukowe UAM, Geografia 1: 3–79.
- Kondracki J., 2000. Geografia regionalna Polski. Wyd. Naukowe PWN. Kostrzewski A. (red.), 1998. Operat ochrony przyrody nieożywionej. Plan ochrony Wielkopolskiego Parku Narodowego. Biuro Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej, Poznań.
- Kozarski S., 1981. Stratygrafia i chronologia vistulianu Niziny Wielkopolskiej. PAN, ser. Geografia, 6. Warszawa–Poznań.
- Kozarski S., 1995. Deglacjacja północno-zachodniej Polski: warunki środowiska i transformacja geosystemu (~20 ka→10 ka BP). Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN. Dokumentacja Geograficzna 1.
- Krygowski B., 1961. Geografia fizyczna Niziny Wielkopolskiej. Cz. I. Geomorfologia. PTPN, Wyd. Mat.-Przyr., Kom. Fizjograf., Poznań.
- Witt A., 1974. Rekonstrukcja kierunku odpływu wód w poziomie najwyższej terasy przełomowego odcinka Warty pod Poznaniem. Bad. Fizjogr. Pol. Zach. 27, seria A: 153–167